

Ocena osiągnięć dr Marzanny Karolczuk
na zlecenie Dziekana Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu Rzeszowskiego dra hab. Zenona Ożoga z dnia 24.11.2017 r.

1. Sylwetka Habilitantki

Pani dr Marzanna Karolczuk, absolwentka Filologii Rosyjskiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, pracuje jako adiunkt w Zakładzie Lingwodydaktyki w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej na Uniwersytecie w Białymstoku. Dyplom doktora nauk humanistycznych (specjalność: teoria i metodyka nauczania i wychowania, język rosyjski jako obcy) uzyskała w 2003 r. w Mińskim Państwowym Uniwersytecie lingwistycznym na Białorusi. Jej dorobek naukowy łącznie obejmuje 50 publikacji, z czego 44 po uzyskaniu stopnia doktora, w tym 2 monografie, 3 współautorskie podręczniki akademickie, 16 artykułów w czasopismach punktowanych, 15 szkiców w recenzowanych monografiach, pracach zbiorowych i tomach pokonferencyjnych, 3 recenzje i 3 sprawozdania. Jest redaktorem X tomu „Studiów Wschodniosłowiańskich” i XIX tomu czasopisma „Linguodidactica” oraz współredaktorem jednej pracy zbiorowej.

2. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Wskazany przez Habilitantkę osiągnięciem naukowym, zgodnie z art. 16 ust. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z późniejszymi zmianami, będącym podstawą postępowania habilitacyjnego, jest monografia autorska zatytułowana *Nauczanie języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego w Polsce z perspektywy komunikacji międzykulturowej*, Białystok 2016. Książka liczy 520 stron i zawiera dwie części: teoretyczną oraz studium empiryczne. Poza wstępem i zakończeniem jest też 6 aneksów oraz wykazy tabel, wykresów i rysunków.

W części pierwszej podjęto rozważania dotyczące drugiego języka obcego w warunkach zinstytucjonalizowanych, określono cele i zadania edukacji międzykulturowej, przedstawiono rys historyczny nauczania języka rosyjskiego w Polsce oraz współczesne

trudności i wyzwania z uwzględnieniem czterech czynników: integracja społeczna, potrzeby komunikacyjne, postawy i nauczanie.

W rozdziale pierwszym dr Marzanna Karolczuk wskazuje na potrzebę rozróżniania terminów *przyswajanie/akwizycja języka* i *uczenie się języka obcego* oraz *pierwszy/drugi język* i *pierwszy/drugi język obcy*. Autorka zwraca uwagę na fakt, że akwizycja języka powinna odbywać się w kontakcie z kulturą określonej nacji, by poznawanie kultury mogło towarzyszyć przyswajaniu języka. W warunkach szkolnych możliwości kontaktu z kulturą oraz z rodzimymi użytkownikami są jednak ograniczone. Píše, że nauczanie i uczenie się języka obcego – angielskiego i rosyjskiego – w polskiej szkole nie jest procesem tożsamym (co jest przecież oczywiste!). Akwizycja każdego języka zależy od wielu czynników (motywacja, postawy uczniów, doświadczenie, zdobyte wcześniej umiejętności itp.), stąd rodzi się pytanie, czy zasadne jest uwzględnianie w niniejszym opracowaniu również pierwszego języka obcego – angielskiego, kosztem większej koncentracji na głównym obiekcie badań – języku rosyjskim.

Rozdział drugi jest poświęcony edukacji międzykulturowej, jej celom i zadaniom. W oparciu o bogatą literaturę przedmiotu przedstawiony został problem kształtowania kompetencji międzykulturowej w nauczaniu i uczeniu się drugiego języka obcego. Autorka omawia cele, treści i obszary edukacji międzykulturowej, przedmioty w niej obecne, postawy i czynniki decydujące o efektywnych działaniach jednostki wobec innych, definiuje pojęcie kompetencji międzykulturowej (interkulturowej). W oparciu o liczne interpretacje tego pojęcia uznaje, że jest ona pojęciem złożonym, interpretowanym wielokierunkowo, „mającym wspólny cel – ułatwienie funkcjonowania w świecie wielu kultur, skutecznego porozumiewania się w duchu dialogu, akceptacji innych i lepszego zrozumienia siebie oraz swojej społeczności kulturowej” (s. 84). Rozwijanie kompetencji międzykulturowej (kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności uczniów) na lekcjach języka rosyjskiego może być osiągnięte przez zaplanowanie działania nauczyciela wykorzystującego odpowiednie materiały dydaktyczne pozwalające na zgłębienie tajemnic kulturowych, budowanie pozytywnych (lub neutralnych) postaw wobec Rosji i Rosjan, rozwijanie umiejętności nawiązywania kontaktów z rosyjskojęzycznymi rówieśnikami, samodzielne zdobywanie informacji kulturoznawczych oraz wyszukiwanie podobieństw i różnic w obrębie kultury własnej i obcej.

Rozdział trzeci *Edukacja międzykulturowa a nauczanie i uczenie się języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego* obejmuje analizę polskiego doświadczenia edukacyjnego w zakresie nauczania i uczenia się języka rosyjskiego z perspektywy

historycznej, prezentację współczesnych trudności i potrzeb w procesie dydaktycznym oraz wskazanie pilnej potrzeby kształcenia językowego w kontekście edukacji międzykulturowej. Habilitantka sygnalizuje pilną potrzebę nauczania języka rosyjskiego jako obcego w duchu edukacji międzykulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji międzykulturowej w zakresie postaw i umiejętności na gruncie wiedzy kulturoznawczej. Niezbędne jest tu spełnienie kryterium konkurencyjności oraz kryterium geograficznego i gospodarczego, które należy uświadomić władzom szkolnym, uczniom i ich rodzicom.

Rozdziały teoretyczne mają znaczącą wartość poznawczą, akcentują istotne i wciąż aktualne aspekty dotyczące polskiej edukacji językowej w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej i społeczno-ekonomicznej.

Część druga monografii to studium empiryczne: *Postawy uczniów szkół średnich wobec społeczeństw, języków i kultur*. Rozdział pierwszy poświęcony jest metodologicznym podstawom badania. Autorka stawia następujący cel tej części: „próba odpowiedzi na pytanie, na ile polski uczeń jest przygotowany do skutecznego porozumiewania się międzykulturowego z przedstawicielem rosyjskiego obszaru kulturowego, to jest, czy podręczniki, z których korzystają na lekcji języka rosyjskiego uczniowie, wspierają rozwój trzech komponentów kompetencji międzykulturowej, oraz czy wiedza i umiejętności zdobyte na lekcjach pierwszego i drugiego języka obcego przejawiają się w co najmniej neutralnych postawach licealistów wobec Rosji i Rosjan, a także wobec Anglii i Anglików” (s. 138). Rodzi się w tym miejscu pytanie, czy osiągnięcie tego celu w ramach tak ukierunkowanego badania jest realne.

Zastrzeżenie budzi sformułowanie pierwszego podrozdziału: *Kompetencja międzykulturowa w podręcznikach do nauki języka rosyjskiego* (s. 139). Przecież kompetencja międzykulturowa to zdolność ucznia (nie podręczników!) do adekwatnego i umiejętnego postępowania w sytuacji spotkania z osobą reprezentującą inną kulturę, uwzględniając jej postawy, oczekiwania i działanie. Problem powtórzy się później w rozdziale III (s. 176) i podrozdziale 4 (s. 278). Po omówieniu prezentowanych w literaturze przedmiotu funkcji podręcznika szkolnego Habilitantka podkreśla, że jego treści powinny wspomagać pracę nauczyciela, będąc z jednej strony prawdziwym źródłem wiedzy o szeroko rozumianej kulturze, z drugiej – inspiracją do weryfikacji własnych postaw uczniowskich, kształtowania otwartości, ciekawości, empatii, poszanowania innej kultury i jej przedstawicieli, umiejętności dostrzegania różnic kulturowych i wchodzenia w relacje międzykulturowe. Kwestie te, niestety, nie znalazły należytego uwzględnienia w prezentowanych dalej badaniach.

Celem analizy podręczników do nauki języka rosyjskiego, jak pisze Autorka, było zdiagnozowanie ich użyteczności w procesie nauczania języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego w Polsce w kontekście edukacji międzykulturowej przebiegającej w warunkach szkolnych. Chodziło o zbadanie, czy treści zawarte w podręcznikach kształtują właściwą postawę w stosunku do języka i kultury rosyjskiej, dostarczają odpowiedniej wiedzy o Rosji i jej mieszkańcach i czy przygotowują do skutecznego porozumiewania się z Rosjanami i osobami mówiącymi w tym języku (s. 143). Analizie poddane zostały podręczniki do języka rosyjskiego w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, wydane w latach 2004–2014. Były one oceniane pod względem treści wspierających rozwój kompetencji międzykulturowej i obejmowały analizę płaszczyzny afektywnej, kognitywnej i umiejętności uznanych za elementy tejże kompetencji, przy czym jest to wyłącznie ocena Autorki, bez odwołania się do opinii uczniów i nauczycieli. Moim zdaniem istotne jest nie to, czy zawierają odpowiednie treści kulturoznawcze i poszczególne zadania (tabela 2, s. 149), ale to, czy i w jakim stopniu te treści i zadania są realizowane w praktyce szkolnej i istotnie przyczyniają się do rozwijania kompetencji międzykulturowej uczących się. O ile uzasadnione są formułowane na s. 144–145 pytania badawcze dotyczące roli podręczników do nauki języka rosyjskiego w kształtowaniu kompetencji międzykulturowej uczniów, o tyle wątpliwości budzą pytania i hipotezy odnoszące się do ogólnego problemu badawczego. Chodzi tu o merytoryczne uzasadnienie porównywania w niniejszej publikacji wiedzy, postaw i kompetencji interkulturowych licealistów w zakresie dwóch kręgów językowo-kulturowych (Rosji i Rosjan oraz Anglii i Anglików). W dodatku badanie zostało przeprowadzone na nielicznej grupie ankietowanych – 90 osób, i to pochodzących wyłącznie z jednego regionu, co nie gwarantuje miarodajnych wyników, zwłaszcza w odniesieniu do języka rosyjskiego, którym zainteresowanie w Polsce jest zróżnicowane terytorialnie (Autorka powołuje się na innych badaczy, więc powinna mieć tę świadomość).

Rozdział trzeci tej części to *Kompetencja międzykulturowa (!) w podręcznikach do nauki języka rosyjskiego – analiza zebranych danych*. Są tu kolejno opisywane wybrane podręczniki do szkoły ponadgimnazjalnej, gimnazjalnej i podstawowej. Jest to autorska ocena podręczników pod kątem treści i zadań ukierunkowanych na kształtowanie kompetencji międzykulturowej: kształtowanie płaszczyzny afektywnej kompetencji międzykulturowej w podręcznikach szkół ponadgimnazjalnych nie ma jednolitego charakteru (202). Podsumowująca opinia o podręcznikach znajduje się na s. 207, 228, 232. Według podobnego schematu ocenione zostały podręczniki do szkoły gimnazjalnej i podstawowej.

Rozdział wieńczę odpowiedzi Habilitantki na postawione wcześniej pytania badawcze (278–283).

W rozdziale czwartym zaprezentowane zostały *Postawy uczniów podlaskich szkół średnich wobec Rosji i Rosjan oraz Anglii i Anglików – analiza materiału badawczego*. Postawy uczniów były badane za pomocą pierwszej części kwestionariusza zawierającego 11 pytań: 3 otwartych, dotyczących spontanicznych skojarzeń z Rosją i Rosjanami, oraz 8 pytań zamkniętych i otwartych, wymagających jednoznacznej odpowiedzi (tak; nie; ani tak, ani nie), a następnie jej uzasadnienia. Ankieta wykazała, że skojarzenia i postawy młodzieży szkół ponadgimnazjalnych względem Rosji i Rosjan są skrajnie pozytywne (Rosja jest intrygującym miejscem turystycznym; walory szeroko rozumianej kultury rosyjskiej; pozytywne cechy charakteru Rosjan) lub negatywne (wydarzenia historyczno-polityczne, represje wobec Polaków; kraj niedemokratyczny; Rosja jest krajem biednym, zacofanym, przestępczym, krajem nierówności społecznych; nieprzyjazne warunki klimatyczne; negatywne cechy charakteru Rosjan; trudności w porozumiewaniu się z Rosjanami itp.). Okazuje się, że młodzież przejawia więcej dystansu niż sympatii wobec Rosji i jej mieszkańców. Ukształtowane postawy uczniów mogą wpływać na niski poziom motywacji do nauki języka rosyjskiego, przejawiający się w braku potrzeby wchodzenia w relacje międzykulturowe z Rosjanami.

W dalszej kolejności omówione zostały postawy uczniów szkół średnich wobec Anglii i Anglików, co moim zdaniem nie ma merytorycznego uzasadnienia uwzględniania i nie wnosi niczego istotnego odnośnie do kwestii nauczania i uczenia się języka rosyjskiego.

Lektura prezentowanej publikacji nie daje satysfakcjonującej odpowiedzi na postawiony na 138 s. cel podjętego badania. Cel ten wydaje się niemożliwy do zrealizowania w ramach jednego opracowania. I tu nasuwa się kolejna uwaga krytyczna związana z faktem, że tytuł pracy nie odpowiada zawartym w niej dociekaniom. Sformułowanie *Nauczanie języka rosyjskiego...* sugeruje, że będą omawiane metody, techniki itp., tymczasem niczego takiego nie znajdujemy. Autorka nie podaje własnych propozycji zmierzających do poprawy istniejącego, niezadowolającego, stanu rzeczy w zakresie kształcenia kompetencji interkulturowej. Ocena podręczników została dokonana wyłącznie przez samą Habilitantkę. W tej kwestii nie wypowiedzieli się ani nauczyciele, ani uczniowie, a warto było wzbogacić ankietę o przedstawienie ich oceny/zdania. Ponadto sam fakt, że podręcznik zawiera określone treści, wcale nie gwarantuje sukcesu edukacyjnego. Ważna jest również osobowość nauczyciela, stosowane przez niego metody i techniki pracy, zaangażowanie uczniów i ich samodzielna praca itp.

3. Ocena pozostałego dorobku naukowego Habilitantki w okresie po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych

Zainteresowania naukowe dr M. Karolczuk dotyczą następujących obszarów badawczych: metodyki nauczania języka rosyjskiego, nauczania i uczenia się drugiego języka obcego w szkole, kształcenia nauczycieli języków obcych, organizacji i przebiegu praktyk pedagogicznych, wykorzystania nowych technologii w szeroko rozumianej edukacji, specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów oraz języka jako odbicia otaczającej rzeczywistości. Jest to więc bogaty krąg zainteresowań oscylujący wokół problemów szeroko rozumianego kształcenia językowego odnoszącego się do różnych poziomów edukacji w Polsce.

Najbogatszy jest dorobek dotyczący metodyki nauczania języka rosyjskiego. W autoreferacie Habilitantka wskazuje 2 monografie oraz 9 artykułów. Wartościowa poznawczo i metodologicznie jest książka będąca skróconą wersją rozprawy doktorskiej zatytułowana *Грамматическая интенференция в процессе обучения русской речи польских студентов-филологов*, w której zaprezentowane zostało zjawisko 'intensterferencji' z perspektywy językoznawczej, psychologicznej i psycholingwistycznej. Autorka opisuje proces glottodydaktyczny, analizuje czynniki wpływające na jego efektywność przez pryzmat uczenia i nauczyciela oraz określa metodologiczne podstawy zapobiegania i przewycięzania intensterferencji gramatycznej w mowie polskich studentów uczących się języka rosyjskiego. Trudności w opanowaniu materiału gramatycznego uwarunkowane są nie tylko negatywnym oddziaływaniem języka ojczystego, ale również silną intensterferencją wewnątrzjęzykową. W książce znalazł się więc kompleks ćwiczeń, które mają na celu zapobieganie i przewycięzanie intensterferencji gramatycznej. Pozostałe publikacje dotyczą różnych kwestii: rozwijania sprawności receptywnych; badania, na ile pisemny egzamin maturalny sprawdza wiedzę i umiejętności uczniów; rozwijania komunikacji interkulturowej (5 szkiców). Jeden artykuł (C_7) ilustruje doświadczenia nauczycieli rosyjskich w zakresie realizacji wybranych projektów na lekcjach języków obcych w rosyjskich szkołach średnich.

Trzy szkice (w tym jeden bardzo krótki D_5) poświęcone są problemowi nauczania i uczenia się drugiego języka obcego w polskiej szkole i dotyczą ważniejszych aspektów determinujących nauczanie i uczenie się języka rosyjskiego, analizy programów nauczania języków obcych oraz istniejących podręczników.

W kolejnych trzech artykułach poruszana jest problematyka kształcenia nauczycieli języków obcych. Rozważania teoretyczne połączone z wnioskami z przeprowadzonych przez

dr M. Karolczuk nadań wynikają z potrzeby chwili i są głosem w dyskusji nad przyszłością edukacji akademickiej w kontekście efektywnego kształcenia nauczycieli.

W ścisłym związku z powyższymi kwestiami pozostają problemy organizacji i przebiegu praktyk pedagogicznych, których dotyczą 4 szkice. Podjęcie takich badań wynika z doświadczenia Habilitantki w zakresie opieki nad studentami odbywającymi praktyki pedagogiczne ciągle i śródroczne. Otrzymane wyniki pozwoliły na określenie praktycznych wskazówek skierowanych do przyszłych nauczycieli oraz dały podstawę do wyodrębnienia obszarów, które warto doskonalić w ramach praktyk. W jej dorobku znalazły się również artykuły dotyczące wykorzystania nowych technologii w szeroko rozumianej edukacji (4), specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów (3) oraz języka jako odbicia otaczającej rzeczywistości (3).

Przejawem aktywności naukowej Habilitantki po doktoracie jest udział w 30 konferencjach naukowych, w tym 8 zagranicznych (Dyneburg, Leuven, Mińsk, Moskwa, Ryga, Wilno). Teksty wystąpień były publikowane w tomach pokonferencyjnych, przy czym zapewne z uwagi na ograniczenia wydawnicze niektóre z nich są krótkie, kilkustronicowe.

Dr M. Karolczuk prowadziła zróżnicowane formy zajęć (wykłady, konwersatoria, ćwiczenia, laboratoria i seminaria) na filologii rosyjskiej, angielskiej i na studiach doktoranckich z takich przedmiotów jak: metodyka nauczania języka rosyjskiego, praktyczna nauka języka rosyjskiego, wiedza o akwizycji i nauce języków obcych, kultura i sztuka Rosji, współczesne koncepcje kształcenia językowego, nauczanie e-learningowe, nowoczesne metody i techniki pracy nauczyciela akademickiego, seminarium licencjackie. Jest opiekunem praktyk pedagogicznych oraz metodycznych praktyk śródrocznych. Wypromowała 22 licencjatów, recenzowała 23 prace dyplomowe. Jest współautorem podręczników dla studentów filologii rosyjskiej *Общайтесь по-русски!*, *С экономической лексикой запанибрата*, *Мы в межкультурном деловом общении*.

Godne docenienia jest podwyższanie kwalifikacji dydaktycznych Habilitantki: udział w warsztatach dydaktycznych, kursy z zakresu obsługi platformy e-learningowej, konstruowania autorskich programów nauczania, komunikacji w języku rosyjskim itp. Opracowała materiały dydaktyczne do przedmiotów realizowanych w systemie *blended-learning* w postaci skryptów multimedialnych, sprawowała nadzór merytoryczny nad kursem *Język rosyjski w biznesie* w ramach Uniwersytetu Otwartego.

Niezwykle bogata i zróżnicowana jest działalność organizacyjna dr M. Karolczuk, jej współpraca z instytucjami, organizacjami i towarzystwami naukowymi oraz działalność popularyzująca naukę. Poza wspomnianym już sprawowaniem opieki nad praktykami

studenckimi, działała w Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej, Wydziałowej Komisji Wyborczej, organizowała jubileusz 45-lecia pracy naukowej prof. R. Hajczuka oraz ogólnopolską konferencję naukową nt. *Język ojczysty, pierwszy język obcy, drugi/trzeci język obcy – wyzwania badawcze i dydaktyczne*, była członkiem Rady Naukowej IFW oraz koordynatorem ds. promocji IFW itp. Ponadto od 2004 r. współpracuje z miejscowym Kuratorium Oświaty, uczestnicząc w procesie akredytacji placówek doskonalenia nauczycieli w Białymstoku, Łomży i Suwałkach, a od 2009 r. pełni funkcję sekretarza naukowego Olimpiady Języka Rosyjskiego w Okręgu Podlaskim. Brała czynny udział w kilku edycjach Festiwalu Nauki, w 2010 r. była współkoordynatorką projektu „Kultury Bałtyku”, a w 2013 r. organizowała szkolenie dla nauczycieli języków obcych na temat konstruowania programów kształcenia ogólnego zgodnych z nową podstawą programową.

Ma ona również pewne doświadczenie w zakresie prac redakcyjnych: redagowała jeden tom „Studiów Wschodniosłowiańskich”, a od 2011 r. jest członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „Linguodidactica”.

Podsumowując ocenę całego dorobku, pragnę zaznaczyć, że pomimo poczynionych wcześniej uwag krytycznych, istotną aktywność naukową dr Marzanny Karolczuk oceniam pozytywnie. W zdecydowanej większości jej poczyniń przewija się idea popularyzacji języka i kultury rosyjskiej, promocja reprezentowanego kierunku oraz troska o edukację lingwistyczną w naszym kraju. Jest to niewątpliwie znaczący wkład Habilitantki do poszukiwań optymalnych rozwiązań w polskim systemie kształcenia.

4. Wniosek końcowy

Doceniając całokształt dorobku naukowo-badawczego, dydaktycznego i organizacyjnego, aktywny udział w wielu krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, działalność popularyzatorską oraz współpracę z instytucjami, organizacjami i towarzystwami naukowymi, stwierdzam, że dorobek ten i istotna aktywność naukowa spełniają warunki określone w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym. W związku z tym wnioskuję o nadanie dr Marzannie Karolczuk stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa.

Rzeszów 05.01.2018

